

اقتصاد خرد آموزش عالی

نظریه و سیاست

دکتر یعقوب انتظاری

ناشر: مؤسسه پژوهش و برنامه‌ریزی آموزش عالی

فروردین ۱۳۹۴

سرشناسه : انتظاری، یعقوب، ۱۳۴۶
 عنوان و نام پدیدآور : اقتصاد خرد آموزش عالی: نظریه و سیاست
 مشخصات نشر : تهران: مؤسسه پژوهش و برنامه‌ریزی آموزش عالی، ۱۳۹۴.
 مشخصات ظاهری : ۳۴۱ ص: جدول، نمودار
 شابک : ۹۷۸-۹۶۴-۶۴۵۱-۶۹-۸
 وضعیت فهرست‌نویسی : فیبای مختصر
 یادداشت : فهرست‌نویسی کامل این اثر در نشانی: <http://opac.nlai.ir> قابل دسترسی است.

نام کتاب: اقتصاد خرد آموزش عالی: نظریه و سیاست
 مؤلف : دکتر یعقوب انتظاری
 ویراستار ادبی: فروزنده سعادت‌مند
 مدیر اجرایی انتشارات: فریده جعفری
 صفحه‌آرایی: مژگان مهدوی
 ناشر: مؤسسه پژوهش و برنامه‌ریزی آموزش عالی
 سال چاپ: ۱۳۹۴
 شمارگان: ۱۰۰۰ نسخه
 نوبت چاپ: اول
 لیتوگرافی، چاپ و صحافی: سرمدی
 قیمت: ۱۷۰۰۰ ریال
 نشانی: تهران، خیابان نلسون ماندلا، کوچه گلفام، شماره ۷۰، کد پستی ۱۹۱۵۶۷۳۴۸۱
 تلفن: ۱۷-۲۲۰۱۰۶۱۶ دورنگار: ۲۲۰۵۰۳۳۸

کلیه حقوق اعم از چاپ و تکثیر، نسخه‌برداری، ترجمه و جز اینها برای ناشر محفوظ است
 (نقل مطالب با ذکر مأخذ بلامانع است)

فهرست مطالب

پیشگفتار.....	۱
فصل اول: کلیات اقتصاد یادگیری و آموزش.....	۵
۱-۱. مقدمه.....	۵
۱-۲. ماهیت تقاضای آموزش عالی.....	۵
۱-۲-۱. قوه شناخت در انسان.....	۵
۱-۲-۲. یادگیری انسان.....	۶
۱-۲-۳. انگیزه انسان برای یادگیری.....	۷
۱-۲-۴. انواع یادگیری.....	۸
۱-۲-۵. نتایج یادگیری.....	۹
۱-۲-۶. پیامد یادگیری.....	۱۵
۱-۳. عرضه آموزش عالی و توسعه یادگیری.....	۱۷
۱-۳-۱. آموزش عالی به مثابه خدمت شبه خصوصی.....	۱۷
۱-۳-۲. ویژگیهای خاص خدمات آموزش عالی.....	۱۸
۱-۳-۳. عدالت و آموزش عالی.....	۱۹
۱-۴. هماهنگی عرضه و تقاضای آموزش عالی.....	۲۰
۱-۵. جمع بندی.....	۲۲
بخش اول: طرف تقاضای خدمات آموزش عالی.....	۲۳
فصل دوم: تقاضای آموزش عالی.....	۲۵
۱-۲. مقدمه.....	۲۵
۱-۲. مبانی انتخاب.....	۲۵
۱-۳. خانواده یادگیری و انتخاب آموزشی.....	۲۷
۱-۴. تخصیص زمان به یادگیری.....	۲۸
۱-۵. تقاضای فرد برای خدمات آموزشی.....	۳۰
۱-۶. تقاضای جامعه برای آموزش عالی.....	۳۷
۱-۷. عوامل مؤثر بر تقاضای بین المللی خدمات آموزش عالی.....	۴۲
۱-۷-۱. عوامل کلان مؤثر بر تقاضای بین المللی آموزش عالی.....	۴۴
۱-۷-۲. عوامل خرد مؤثر بر تقاضای خدمات آموزشی بین المللی.....	۵۱
۱-۸. تقاضای اجتماعی آموزش عالی در کشور ایران.....	۵۵
۱-۹. جمع بندی.....	۵۸

فصل سوم: دانشجو به مثابه تولید کننده سرمایه انسانی.....	۵۹
۱-۳. مقدمه.....	۵۹
۲-۳. ظهور و توسعه نظریه یادگیری به مثابه تولید سرمایه انسانی.....	۵۹
۳-۳. یادگیری به مثابه تولید سرمایه انسانی.....	۶۱
۴-۳. بیان ریاضی تولید سرمایه انسانی.....	۶۵
۵-۳. تخصیص بهینه زمان دانشجو.....	۶۸
۶-۳. آموزش و عایدی.....	۷۲
۷-۳. مطالعات مربوط به سرمایه گذاری فرد در سرمایه انسانی در کشور ایران.....	۷۴
۸-۳. جمع بندی.....	۷۵
فصل چهارم: ارزشیابی بازدهی خصوصی سرمایه گذاری در آموزش عالی.....	۷۷
۱-۴. مقدمه.....	۷۷
۲-۴. هزینه ها و عایدیهای خصوصی سرمایه گذاری در آموزش عالی.....	۷۷
۳-۴. روشهای ارزشیابی بازدهی سرمایه گذاری در آموزش عالی.....	۸۰
۱-۳-۴. روش میانبر.....	۸۰
۲-۳-۴. روش تحلیل هزینه- فایده.....	۸۱
۳-۳-۴. روش تخمین معادله عایدی.....	۸۴
۴-۴. رویکرد مطلوبیت انتظاری.....	۸۵
۵-۴. ارزشیابی بازدهی مورد انتظار از تحصیلات عالی.....	۸۶
۶-۴. اثر ناهماهنگی قابلیت بر بازدهی آموزش عالی.....	۸۸
۷-۴. مطالعات مربوط به بازدهی خصوصی آموزش عالی در کشور ایران.....	۹۴
۸-۴. جمع بندی.....	۹۵
فصل پنجم: تأمین مالی سرمایه گذاری افراد در آموزش عالی.....	۹۷
۱-۵. مقدمه.....	۹۷
۲-۵. روشهای تأمین مالی تحصیلات عالی از طرف دانشجو.....	۹۷
۱-۲-۵. کمکهای بلاعوض.....	۹۸
۲-۲-۵. معافیتهای مالیاتی.....	۱۰۰
۳-۲-۵. مالیات دانش آموختگی.....	۱۰۱
۴-۲-۵. قراردادهای سرمایه انسانی.....	۱۰۱
۵-۲-۵. وامهای تحصیلی.....	۱۰۱
۶-۲-۵. ترکیبی از وام و کمک هزینه تحصیلی.....	۱۰۸
۳-۵. تابع تقاضای وام تحصیلی.....	۱۰۹

۱۱۱	۴-۵. عرضه وام برای سرمایه‌گذاری در یادگیری عالی
۱۱۳	۵-۵. تعادل در بازار وام تحصیلات عالی
۱۱۶	۵-۶. پرداخت وام تحصیلی به دانشجویان در کشور ایران
۱۲۴	۵-۷. جمع‌بندی
۱۲۵	فصل ششم: بازار کار دانش‌آموختگان آموزش عالی
۱۲۵	۶-۱. مقدمه
۱۲۵	۶-۲. عرضه کار دانش‌آموختگان
۱۲۹	۶-۳. تقاضا برای کار دانش‌آموختگان
۱۳۰	۶-۴. تعادل در بازار کار دانش‌آموختگان
۱۳۳	۶-۵. سیاستهای ایجاد تعادل در بازار کار دانش‌آموختگان
۱۳۵	۶-۶. مطالعات انجام شده در خصوص بازار کار دانش‌آموختگان
۱۳۵	۶-۶-۱. مطالعات مربوط به طرف تقاضای نیروی انسانی متخصص
۱۳۶	۶-۶-۲. مطالعات مربوط به طرف عرضه نیروی انسانی متخصص
۱۳۸	۶-۶-۳. مطالعات مربوط به هماهنگی عرضه و تقاضای نیروی انسانی متخصص
۱۴۱	۶-۷. جمع‌بندی
۱۴۳	بخش دوم: طرف عرضه خدمات آموزش عالی
۱۴۵	فصل هفتم: اقتصاد دانشگاه
۱۴۵	۷-۱. مقدمه
۱۴۵	۷-۲. تحول در مأموریت‌های دانشگاه
۱۴۷	۷-۳. نهاده‌ها و ستانده‌های دانشگاه
۱۴۹	۷-۳-۱. ستانده فعالیت‌های آموزشی
۱۴۹	۷-۳-۲. ستانده فعالیت‌های پژوهشی
۱۵۰	۷-۳-۳. ستانده فعالیت‌های خدمات اجتماعی
۱۵۰	۷-۳-۴. نهاده‌های دانشگاه
۱۵۱	۷-۴. چارچوب تحلیل در دانشگاه
۱۵۳	۷-۵. تحلیل رفتار تولیدی استاد دانشگاه
۱۵۳	۷-۵-۱. تخصیص زمان استاد به فعالیت‌های علمی
۱۵۷	۷-۵-۲. تخصیص زمان کاری استاد به تحقیق، تدریس و خدمات اجتماعی
۱۶۰	۷-۶. تحلیل رفتار تولیدی گروه علمی
۱۶۲	۷-۷. تحلیل رفتار تولیدی دانشکده
۱۶۳	۷-۸. تحلیل رفتار تولیدی دانشگاه

۱۶۴	۷-۸-۱. تحلیل رفتار تولیدی دانشگاه به عنوان برابند دانشکده‌ها.....
۱۶۶	۷-۸-۲. تحلیل رفتار تولیدی دانشگاه به صورت یکپارچه
۱۶۸	۷-۸-۳. منحنی امکانات تولید دانشگاه
۱۶۹	۷-۹. محاسبه کارایی و بهره‌وری تولید در دانشگاه
۱۷۱	۷-۱۰. مبنای کارایی فنی
۱۷۴	۷-۱۱. روشهای اندازه گیری و تحلیل کارایی فنی
۱۷۴	۷-۱۱-۱. الگوی مرز تولید قطعی
۱۷۶	۷-۱۱-۲. الگوی مرز تصادفی تولید
۱۷۸	۷-۱۱-۳. تعادل خواسته‌ها و فعالیتهای دانشگاه
۱۸۲	۷-۱۲. مطالعات انجام شده در ایران
۱۸۳	۷-۱۳. جمع‌بندی
۱۸۵	فصل هشتم: تولید دانش آشکار توسط دانشگاه
۱۸۵	۸-۱. مقدمه
۱۸۵	۸-۲. مفهوم علم، فناوری و نوآوری
۱۸۶	۸-۳. پژوهش به مثابه تولید دانش آشکار
۱۸۹	۸-۴. رفتار مؤسسات پژوهشی
۱۹۱	۸-۵. ستانده‌های مؤسسات پژوهشی
۱۹۲	۸-۵-۱. دانش تکنولوژیک
۱۹۳	۸-۵-۲. دانش علمی
۱۹۴	۸-۶. نهاده‌های مؤسسه پژوهشی
۱۹۴	۸-۶-۱. دانشکاران
۱۹۶	۸-۶-۲. سرمایه دانش
۱۹۷	۸-۶-۳. مخارج تحقیقاتی غیر پرسنلی
۱۹۷	۸-۷. فرایند مؤسسه پژوهشی
۲۰۰	۸-۸. تابع تولید دانش در دانشگاه یا مؤسسه پژوهشی
۲۰۲	۸-۸-۱. تابع تولید دانش در سطح پروژه
۲۰۳	۸-۸-۲. تابع تولید دانش در سطح دیارتان
۲۰۷	۸-۸-۳. تابع تولید دانش در سطح مؤسسه
۲۱۱	۸-۸-۴. تابع تجاری سازی دانش
۲۱۲	۸-۹. مطالعات تجربی در کشور ایران
۲۱۳	۸-۱۰. جمع‌بندی

۲۱۵	فصل نهم: هزینه‌های مؤسسات آموزش عالی
۲۱۵	۱-۹. مقدمه
۲۱۵	۲-۹. مطالعات هزینه مؤسسات آموزش عالی
۲۱۶	۳-۹. تعریف هزینه در مؤسسات آموزش عالی
۲۱۸	۴-۹. روشهای تحلیل هزینه
۲۱۹	۵-۹. توابع هزینه مؤسسات آموزش عالی
۲۲۲	۹-۵-۱. منحنیهای هزینه کل، متوسط و نهایی یک ستانده از دانشگاه
۲۲۲	۹-۵-۲. هزینه متوسط یک ستانده از دانشگاه
۲۲۳	۹-۵-۳. هزینه نهایی یک ستانده از دانشگاه
۲۲۵	۹-۶. عوامل تعیین کننده هزینه متوسط
۲۲۶	۹-۷. کارایی هزینه در دانشگاه
۲۲۶	۹-۷-۱. کارایی مقیاس
۲۲۸	۹-۷-۲. صرفه‌جویی‌های ناشی از تنوع ستانده‌ها
۲۲۹	۹-۷-۳. مطالعات تجربی در خصوص با صرفه‌جویی‌های ناشی از مقیاس و تنوع
۲۴۲	۹-۸. مطالعات هزینه آموزش عالی در کشور ایران
۲۴۲	۹-۹. جمع‌بندی
۲۴۳	بخش سوم: هماهنگ سازی عرضه و تقاضای آموزش عالی
۲۴۵	فصل دهم: هماهنگی خودکار عرضه و تقاضای آموزش عالی
۲۴۵	۱-۱۰. مقدمه
۲۴۵	۲-۱۰. بازار خدمات آموزش عالی
۲۴۸	۳-۱۰. ساختار بازارها در اقتصاد آموزش عالی
۲۵۱	۴-۱۰. تعیین شهریه در بازار رقابت انحصاری
۲۵۲	۱۰-۴-۱. درآمد مؤسسات آموزش عالی
۲۵۴	۱۰-۴-۲. هزینه‌های مؤسسات آموزش عالی
۲۵۵	۱۰-۴-۳. تعیین سطح شهریه و ثبت‌نام برای آموزش عالی
۲۵۷	۱۰-۴-۴. تعیین سطح شهریه و ثبت‌نام برای آموزش عالی در وضعیت کمک مالی
۲۵۹	۱۰-۵. مطالعات انجام شده در کشور ایران
۲۶۰	۱۰-۶. جمع‌بندی
۲۶۱	فصل یازدهم: کمک دولت برای هماهنگ‌سازی عرضه و تقاضای آموزش عالی
۲۶۱	۱-۱۱. مقدمه
۲۶۱	۲-۱۱. اهداف دولت در صنعت آموزش عالی

۲۶۳	۱۱-۳. چه کسی باید هزینه آموزش عالی را پرداخت کند؟
۲۶۴	۱۱-۴. عقلانیت دخالت دولت در اقتصاد آموزش عالی
۲۶۵	۱۱-۴-۱. آموزش عالی به عنوان یک کالای شایسته
۲۶۶	۱۱-۴-۲. منافع عمومی آموزش عالی
۲۶۸	۱۱-۴-۳. بازارهای ناقص سرمایه در اقتصاد آموزش عالی
۲۶۹	۱۱-۴-۴. توزیع عادلانه فرصت های یادگیری عالی
۲۶۹	۱۱-۴-۵. توزیع مجدد درآمد و ثروت
۲۷۱	۱۱-۴-۶. عقلانیت ناقص در تقاضای آموزش عالی
۲۷۲	۱۱-۴-۷. مسئله عامل اصلی
۲۷۳	۱۱-۴-۸. ناهماهنگی در بازارها در اقتصاد دانش
۲۷۳	۱۱-۵. آثار سیاست های عمومی بر بازار آموزش عالی
۲۷۷	۱۱-۶. اثر سیاست های دولت در اقتصاد آموزش عالی
۲۷۷	۱۱-۶-۱. سیاست دولت برای بهبود تخصیص منابع به صنعت آموزش عالی
۲۷۹	۱۱-۶-۲. پرداخت یارانه به آموزش عالی برای حفظ منافع اجتماعی
۲۸۲	۱۱-۷. سازکارهای تخصیص منابع عمومی به آموزش عالی
۲۸۶	۱۱-۸. سیاست های دولت در خصوص بازار وام تحصیلی
۲۸۷	۱۱-۹. اثر سیاست های دولت بر عرضه و تقاضای وام تحصیلی
۲۸۸	۱۱-۱۰. الگوی تخصیص بودجه به دانشگاه های دولتی ایران
۲۹۲	۱۱-۱۱. عملکرد دولت در تأمین مالی آموزش عالی ایران
۲۹۳	۱۱-۱۱-۱. تحولات صورت گرفته در تأمین مالی آموزش عالی از طرف دولت
۲۹۸	۱۱-۱۱-۲. مقایسه عملکرد تأمین مالی دولتی آموزش عالی در کشور ایران و چند کشور جهان
۳۰۰	۱۱-۱۲. جمع بندی
۳۰۱	منابع فارسی
۳۰۷	منابع انگلیسی

فهرست اشکال

۱۶	شکل ۱-۱: رابطه بین نیازهای اولیه، خواسته های توسعه ای و یادگیری
۲۳	شکل ۱-۲: تخصیص زمان برای یادگیری
۲۹	شکل ۲-۱: منحنی های بی تفاوتی دانشجو برای تحصيل و مصرف سایر کالاها
۳۳	شکل ۲-۲: تقریب منحنی تقاضای رشته - محل در سطح کارشناسی (نفر - م ت)
۴۱	شکل ۲-۳: تقریب منحنی تقاضای رشته - محل در سطح کارشناسی ارشد (نفر - م ت)
۴۲	شکل ۲-۴: تقریب منحنی تقاضای رشته - محل در سطح کارشناسی ارشد (نفر - م ت)

شکل ۲-۵: روند تقاضای اجتماعی برای آموزش عالی در ایران- تعداد شرکت کنندگان در آزمون سراسری.....	۵۷
شکل ۳-۱: مؤلفه‌های فرایند یادگیری به مثابه تولید سرمایه انسانی.....	۶۲
شکل ۳-۲: تابع یادگیری کل در یک جلسه یادگیری.....	۶۴
شکل ۳-۳: منحنی امکانات دانشجو.....	۶۷
شکل ۳-۴: تخصیص بهینه زمان دانشجو بین فراغت و یادگیری.....	۶۹
شکل ۳-۵: تخصیص بهینه زمان یادگیری در کلاس و خارج از کلاس.....	۷۱
شکل ۳-۶: منحنیهای عایدی دوران زندگی فرد بر حسب سطح تحصیلی.....	۷۲
شکل ۴-۱: نمودار هزینه‌ها و عایدیهای فردی تحصیل در دانشگاه.....	۸۲
شکل ۵-۱: جریانهای وجوه در تأمین مالی دانشجو.....	۹۷
شکل ۵-۲: نرخ بازدهی و سرمایه‌گذاری در آموزش عالی.....	۱۰۹
شکل ۵-۳: تقاضا برای وجوه سرمایه‌گذاری.....	۱۱۱
شکل ۵-۴: عرضه وجوه برای سرمایه‌گذاری در سرمایه انسانی.....	۱۱۲
شکل ۵-۵: تعادل در بازار وام تحصیلی.....	۱۱۳
شکل ۵-۶: تفاوت در تقاضا و سرمایه‌گذاری در آموزش عالی.....	۱۱۴
شکل ۶-۱: منحنی بی تفاوتی دانش‌آموخته و تخصیص بهینه زمان.....	۱۲۶
شکل ۶-۲: منحنی عرضه کار دانش‌آموخته.....	۱۲۸
شکل ۶-۳: جمع افقی تقاضای بنگاهها برای دانش‌آموختگان آموزش عالی.....	۱۳۰
شکل ۶-۴: بازار کار دانش‌آموختگان آموزش عالی.....	۱۳۱
شکل ۶-۵: منحنی هزینه اجتماعی نبود تعادل بازار کار دانش‌آموختگان آموزش عالی.....	۱۳۳
شکل ۶-۶: نرخ بیکاری دانش‌آموختگان آموزش عالی در رشته‌های مختلف در ۱۳۹۰.....	۱۴۱
شکل ۷-۱: مؤلفه‌های مهم یک دانشگاه.....	۱۵۲
شکل ۷-۲: منحنی بی تفاوتی استاد و تخصیص بهینه زمان.....	۱۵۵
شکل ۷-۳: منحنی فعالیت علمی استاد.....	۱۵۷
شکل ۷-۴: منحنی بی تفاوتی تولید ارزش توسط دانشگاه.....	۱۶۵
شکل ۷-۵: خواست بهینه ذینفعان دانشگاه.....	۱۶۶
شکل ۷-۶: منحنی امکانات تولید دانشگاه.....	۱۶۹
شکل ۷-۷: تابع تولید یا مرز تولید یک دانشگاه فرضی.....	۱۷۱
شکل ۷-۸: تحلیل کارایی بر محور نهاد و ستانده.....	۱۷۳
شکل ۷-۹: نقطه بهینه تولید در دانشگاه.....	۱۷۹
شکل ۷-۱۰: تعادل نهایی تولید در دانشگاه.....	۱۸۱
شکل ۸-۱: کارکرد مؤسسه پژوهشی از چشم‌انداز پیچیدگی.....	۲۰۰
شکل ۸-۲: سلسله مراتب تولید دانش در مؤسسه پژوهشی.....	۲۰۱
شکل ۸-۳: بیان شماتیک چگونگی تولید دانش در مؤسسه پژوهشی ^۱	۲۰۲

شکل ۹-۱: تابع هزینه کل ستانده دانشگاه در یک سال	۲۲۲
شکل ۹-۲: تابع هزینه متوسط ستانده دانشگاه در یک سال	۲۲۳
شکل ۹-۳: تابع هزینه متوسط و نهایی ستانده دانشگاه در یک سال	۲۲۴
شکل ۱۰-۱: رابطه بازار ها در اقتصاد آموزش عالی	۲۴۸
شکل ۱۰-۲: تعیین شهریه در مؤسسات آموزش عالی	۲۵۷
شکل ۱۰-۳: تعیین شهریه در مؤسسات آموزش عالی در زمان پرداخت کمک تحصیلی	۲۵۹
شکل ۱۱-۱: واکنش متفاوت دانشجویان به تغییر در شهریه دانشگاه	۲۷۵
شکل ۱۱-۲: اثر پرداخت یارانه به دانشجویان کم درآمد	۲۷۶
شکل ۱۱-۳: تخصیص بهینه منابع به آموزش عالی در خصوص آثار خارجی	۲۷۸
شکل ۱۱-۴: بهبود تخصیص بهینه منابع به آموزش عالی با ارائه یارانه به مؤسسات	۲۸۰
شکل ۱۱-۵: اصلاح تخصیص منابع از طریق پرداخت یارانه به دانشجویان	۲۸۱
شکل ۱۱-۶: سیاستهای دولت برای بهبود بازار وام تحصیلی	۲۸۸
شکل ۱۱-۷: سهم اعتبارات آموزش عالی و تحقیقات از تولید ناخالص داخلی (۱۳۶۷-۱۳۶۰)	۲۹۵
شکل ۱۱-۸: سهم اعتبارات آموزش عالی از تولید ناخالص داخلی، بودجه عمومی دولت و کل آموزش در دوره (۱۳۶۸-۱۳۷۸)	۲۹۶
شکل ۱۱-۹: رشد اعتبارات کل و سرانه آموزش عالی در دوره ۱۳۶۸-۱۳۷۸	۲۹۶
شکل ۱۱-۱۰: سهم اعتبارات آموزش عالی از تولید ناخالص داخلی، بودجه عمومی دولت و کل اعتبارات آموزشی در دوره ۱۳۸۶-۱۳۷۹	۲۹۷
شکل ۱۱-۱۱: تغییرات بودجه سرانه دانشجو به قیمتهای جاری (هزار ریال) در دوره ۱۳۷۹-۱۳۸۵	۲۹۷
شکل ۱۱-۱۲: تغییرات بودجه سرانه دانشجو به قیمتهای ثابت (دلار بین المللی) در دوره ۱۳۹۱-۱۳۸۰	۲۹۸
شکل ۱۱-۱۳: مقایسه مخارج سرانه دانشجو از منابع دولتی در کشورهای منتخب	۲۹۹
شکل ۱۱-۱۴: مقایسه شاخص مخارج سرانه دانشجو از منابع دولتی به عنوان درصدی از درآمد ملی سرانه در کشورهای منتخب	۲۹۹
شکل ۱۱-۱۵: مقایسه سهم مخارج عمومی آموزش عالی از تولید ناخالص داخلی در کشورهای منتخب	۳۰۰

فهرست جداول

جدول ۲-۱: نتیجه بعضی از مطالعات تجربی درباره تقاضای آموزش عالی در سطح جهان	۳۹
جدول ۲-۲: عوامل مؤثر بر تقاضای بین المللی برای خدمات آموزش عالی	۴۳
جدول ۲-۳: رتبه بندی عوامل کلان بر حسب میزان اثر	۴۴
جدول ۲-۴: صادرکنندگان عمده خدمات آموزش عالی در سال ۲۰۰۸	۴۶
جدول ۲-۵: نتیجه مطالعات تقاضای خدمات آموزش عالی بین المللی	۵۳

جدول ۴-۱: اختلاف در آمد سالانه سرپرست خانوارها در کشور ایران در سال ۱۳۹۰ (ریال).....	۷۹
جدول ۵-۱: وضعیت وامهای دانشجویی در بعضی از کشورها.....	۱۰۵
جدول ۵-۲: اعتبارات مصوب وام شهریه در طول برنامه چهارم توسعه.....	۱۱۸
جدول ۵-۳: میزان وام کوتاه مدت (تقسیم شهریه) و زمان پرداخت آن.....	۱۲۰
جدول ۵-۴: هزینه های ازدواج، اجاره مسکن، تحصیلی و ضروری.....	۱۲۰
جدول ۵-۵: وام میان مدت.....	۱۲۱
جدول ۵-۶: سنوات مجاز و تعداد دفعات مجاز استفاده از وام.....	۱۲۱
جدول ۵-۷: میزان وام و تضمین وام بلند مدت صندوق رفاه.....	۱۲۲
جدول ۷-۱: شناسایی ورودیها و خروجیهای آموزش عالی.....	۱۴۸
جدول ۸-۱: دانش حاصل از همزیستی و تعامل گروههای پژوهشی در دیپارتمان d در مؤسسه پژوهشی i	۲۰۵
جدول ۸-۲: دانش حاصل از همزیستی و تعامل دیپارتمان ها در مؤسسه پژوهشی i	۲۰۸
جدول ۸-۳: دانش حاصل از همزیستی و تعامل دیپارتمانها در مؤسسه پژوهشی i بر حسب ستانده پارتمانها.....	۲۰۹
جدول ۹-۱: خلاصه مطالعات ساختار هزینه و اقتصاد مقیاس و تنوع.....	۲۳۲

پیشگفتار

روانشناسان و فلاسفه بر این باورند که انسان از دو قوه بنیادی غریزه و شناخت بهره‌مند است. این دو نیروی در تعامل پویا با یکدیگر موجب رشد و توسعه انسان و جوامع انسانی می‌شوند. قوه غریزه تقریباً برای تمام انسانها یکسان و در طول زمان ثابت است. آنچه بین انسانها و جوامع تفاوت ایجاد می‌کند، قوه شناخت و چگونگی استفاده از آن برای کنترل و مدیریت غریزه است. انسانها و جوامع توسعه یافته، آنهایی هستند که از شناخت قوی‌تر نسبت به دیگران برخوردارند.

قوه شناخت به وسیله یادگیری توسعه پیدا می‌کند. انسانها به دو صورت؛ ارادی و غیرارادی یاد می‌گیرند. یادگیری ارادی نیز به دو صورت برنامه‌ریزی شده و اقتضایی انجام می‌شود. امروزه، یادگیری برنامه‌ریزی شده بخش عمده‌ای از فعالیتهای روزانه افراد در کشورهای توسعه یافته را شکل می‌دهد و کشورهای در حال توسعه نیز در این جهت به پیش می‌روند. افراد برنامه‌های یادگیری خود را در چارچوب نظامی به نام «نظام آموزشی» اجرا می‌کنند. نظام آموزش به دو زیر نظام رسمی و غیر رسمی تقسیم می‌شود. نظام رسمی متشکل از مؤسسات آموزشی است که طبق برنامه‌های درسی استاندارد هر کشور به یادگیرندگان خدمت ارائه می‌دهند. نظام آموزشی غیررسمی نظامی است که طبق برنامه درسی خود به یادگیرندگان خدمات رسانی می‌کند. آموزش رسمی از سه سطح ابتدایی، متوسطه و عالی تشکیل می‌شود. آموزش به مثابه یک فعالیت اجتماعی و ارائه خدمات یادگیری به یادگیرندگان از چشم‌اندازها و با رویکردها و روشهای مختلف فلسفی، علمی و مدیریتی مطالعه شده است. مطالعه آموزش از چشم‌انداز علوم اقتصادی و با رویکرد و روش‌شناسی علوم اقتصادی، «اقتصاد آموزش»^۱ نامیده می‌شود. مطالعه آموزش با رویکرد علم اقتصاد به تحلیلهای آدام اسمیت درخصوص اهمیت اقتصادی آموزش در کتاب ثروت ملل برمی‌گردد. به نظر مارک بلوگ (Bluag, 1985) اقتصاد آموزش در دهه ۱۹۶۰ متولد شد و در دهه ۱۹۷۰ با کارهای شولتز (Schultz, 1959, 1960, 1961, 1963, 1968)، مینسر (Mincer, 1958)، دنیسون (Denison, 1962) و بکر (Backer, 1962, 1964, 1967) به بلوغ رسید. امروزه، «اقتصاد آموزش» در جهان به رشته‌ای پر نفوذ در علم اقتصاد تبدیل شده است که سالانه صدها مقاله و ده‌ها کتاب در باره آن منتشر می‌شود. این شاخه از علم اقتصاد کاربردهای ارزنده‌ای در تصمیم‌گیری، سیاست‌گذاری و

برنامه‌ریزی آموزشی دارد. «اقتصاد آموزش عالی»^۱ شاخه‌ای از «اقتصاد آموزش» است که از ابتدا جایگاه مناسب خود را در کشورهای پیشرفته داشته است.

مطالعات «اقتصاد آموزش عالی» در کشور ایران با تأسیس گروه اقتصاد آموزش عالی در سال ۱۳۷۰ در مؤسسه پژوهش و برنامه‌ریزی آموزش عالی رسمیت یافت و با ایجاد رشته اقتصاد و مدیریت مالی آموزش عالی در سال ۱۳۸۱ در دانشگاه شهید بهشتی و در سال ۱۳۸۹ در دانشگاه تهران، توسعه پیدا کرد. این در حالی است که هنوز کتاب تخصصی‌ای که بتواند پاسخگوی نیازهای دانشجویان، محققان، سیاست‌گذاران و برنامه‌ریزان آموزش عالی در ایران باشد، تدوین نشده است و جای خالی آن بسیار احساس می‌شود. بنابراین، هدف از تألیف کتاب حاضر پر کردن خلاء موجود و پاسخگویی به نیازهای دانشجویان و پژوهشگران در جامعه علمی و سیاست‌گذاران و برنامه‌ریزان در نظام سیاست‌گذاری و برنامه‌ریزی کشور است. اقتصاد آموزش عالی، به مثابه شاخه‌ای از علم اقتصاد یا شاخه‌ای از مطالعات آموزشی، به دو سطح خرد و کلان تقسیم می‌شود. تمرکز «اقتصاد خرد آموزش عالی» بر تحلیل بازارهای «خدمات آموزش عالی»، «نیروی انسانی متخصص»، «مالیه آموزش عالی»، تعاملات و هماهنگی بازارهای یادشده و جریان شکستهای آنها به دست دولت است. در اقتصاد آموزش عالی به ازای هر سطح - رشته تحصیلی یک بازار خدمات آموزش عالی شکل می‌گیرد. علاوه بر آن، بازارهایی فرعی برای کمکهای تحقیقاتی، اعطای بورسیه به اعضای هیئت علمی و غیره وجود دارد.

گفتنی است که مطالعات مربوط به طرف عرضه در «اقتصاد خرد آموزش عالی» با نهادینه شدن سیاستهای بازاری سازی^۲ آموزش عالی در دهه ۱۹۷۰ در ایالات متحده آمریکا و ورود مدیریت خصوصی و شرکتهای در نظام آموزش عالی این کشور توسعه پیدا کرد.

1. Economics of Higher Education

۲. شایان ذکر است که بدلیل ویژگیهای خاص صنعت آموزش عالی، بازار کامل در آن وجود ندارد. مفهوم بازار در این کتاب به معنای «شبه بازار» است.

۳. سیاستهای بازاری سازی سیاستهایی هستند که سعی می‌کنند هشت نوع آزادی عملیات بازار را برای فراهم‌کنندگان و مشتریان آموزش عالی ایجاد کنند یا بهبود بخشند. آزادیهای فراهم‌کنندگان عبارتند از: آزادی ورود به بازار، آزادی مشخص‌سازی محصول، آزادی استفاده از منابع موجود و آزادی تعیین قیمت. آزادیهای مشتری نیز عبارتند از: آزادی انتخاب محصول، آزادی انتخاب فراهم‌کننده، داشتن اطلاعات کافی از قیمت و محصول، پرداخت قیمت مستقیم و پوشش هزینه‌ها.

بر خلاف اقتصاد خرد آموزش عالی، اقتصاد کلان آموزش عالی در خصوص موضوعات و مسائل کلان آموزش عالی مانند تقاضای اجتماعی آموزش عالی، هزینه اجتماعی آموزش عالی، سرمایه گذاری عمومی در آموزش عالی، بازدهی اجتماعی آموزش عالی و اثر یادگیری و آموزش عالی بر رشد و توسعه اقتصادی بحث می کند.

موضوع کتاب حاضر اقتصاد خرد آموزش عالی است که در آن رفتار و مسائل تقاضا کنندگان آموزش عالی (افراد و خانواده ها) و عرضه کنندگان آموزش عالی (مؤسسات آموزش عالی) و تعامل و هماهنگی آنها در قالب سه بازار خدمات آموزش عالی، نیروی انسانی متخصص و مالی آموزش عالی و نیز چگونگی کمک دولت به این بازارها تحلیل شده است. اقتصاد کلان آموزش عالی در مجلد جداگانه منتشر می شود.

کتاب حاضر در سه بخش و بارده فصل سازمان یافته است. فصل اول فرابخشی است و کلیات را در بر می گیرد. در این فصل مفاهیم پایه اقتصاد آموزش عالی مانند انواع خواسته، خواسته شناختی، یادگیری، انواع یادگیری، نتایج یادگیری، دانش، توسعه یادگیری، آموزش و آموزش عالی، کالا و خدمات، ویژگی خدمات آموزش عالی، تقاضای خدمات آموزش عالی، عرضه خدمات آموزش عالی، هماهنگی عرضه و تقاضای آموزش عالی، بازار و شبه بازار و غیره تعریف و تحلیل شده است.

در بخش اول کتاب رفتار تقاضا کنندگان آموزش عالی به مثابه مصرف کننده دانش و سرمایه گذار و تولید کننده سرمایه انسانی تحلیل شده است. این بخش فصول دوم تا ششم را در بر می گیرد؛ در فصل دوم رفتار دانشجوی به مثابه مصرف کننده دانش و تقاضای خدمات آموزش عالی به مثابه خدمات مصرفی تحلیل شده است؛ در این فصل تقاضای آموزش عالی در دو بعد فردی و اجتماعی به طور نظری و تجربی بررسی شده است. در فصل سوم رفتار دانشجو به مثابه تولید کننده سرمایه انسانی تحلیل و نیز عوامل مؤثر بر تولید سرمایه انسانی بررسی شده است. در فصل چهارم «بازار اعتبارات سرمایه گذاری در سرمایه انسانی» به عنوان بازاری فرعی در اقتصاد آموزش عالی در سه قسمت رفتار دانشجو به مثابه متقاضی وام تحصیلی برای سرمایه گذاری در سرمایه انسانی، عرضه وام تحصیلی و هماهنگی و تعادل عرضه و تقاضای وام تحلیل شده است. در فصل پنجم نیز بازار سرمایه انسانی به عنوان بازاری فرعی در اقتصاد آموزش عالی در سه قسمت رفتار دانش آموخته به مثابه عرضه کننده سرمایه انسانی، رفتار بنگاه اقتصادی به مثابه تقاضا کننده سرمایه انسانی و همگانی و تعادل در بازار سرمایه انسانی مطالعه شده است.

در بخش دوم کتاب طرف عرضه خدمات آموزش عالی، که مؤسسات آموزش عالی هستند، تحلیل شده است. این بخش فصول هفتم، هشتم و نهم را شامل می شود. در فصل ششم رفتار تولیدی مؤسسات

آموزش عالی به صورت سلسله مراتبی در سطوح گروه علمی، دانشکده و دانشگاه تحلیل شده است؛ در فصل هفتم تولید دانش آشکار [به مثابه منابع یادگیری و آموزش عالی] در دانشگاهها و مؤسسات پژوهشی تحلیل شده است؛ در فصل هشتم ساختار هزینه و کارایی هزینه در مؤسسات آموزش عالی بحث و بررسی شده است.

در بخش سوم کتاب چگونگی هماهنگی طرفین عرضه و تقاضای آموزش عالی، اعتبارات آموزش عالی و سرمایه انسانی عالی با یکدیگر بررسی شده است؛ این بخش فصول دهم و یازدهم را شامل می شود. در فصل دهم چگونگی هماهنگی خودکار طرفین تقاضا و عرضه خدمات آموزش عالی (بازار خدمات آموزش عالی)، هماهنگی آن با بازارهای اعتبارات آموزش عالی و سرمایه انسانی عالی تحلیل شده است. در فصل یازدهم ضمن بررسی دلایل شکست بازار آزاد در اقتصاد آموزش عالی، نقش دولت در هماهنگی طرفین تقاضا و عرضه خدمات آموزش عالی (بازار خدمات آموزش عالی)، هماهنگی آن با بازارهای اعتبارات آموزش عالی و سرمایه انسانی عالی تحلیل شده است.

این کتاب برای سه گروه از افراد؛ یعنی دانشجویان رشته های آموزش عالی، مدیریت آموزشی و برنامه ریزی آموزشی، محققان در زمینه های اقتصاد، مدیریت و برنامه ریزی آموزش عالی و سیاستگذاران آموزش عالی می تواند قابل استفاده باشد.

یعقوب انتظاری

فروردین ۱۳۹۴